

LIUVOS VALSTYBĖS ISTORIJS ARCHYVAS

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Karo komisija

Войсковая комиссия Великого Княжества Литовского

Fondas Nr. 25
Аркурашас Nr. 1

1654 – 1795 m.

Sudarė

Leokadija Olechnovič
Kristina Sosnovska
2000 m.

IVADAS

1764 m. Varšuvos konvakacinis seimas įvykdė keletą svarbių reformų, palietusių LDK išdo ir kariuomenės valdymą bei tvarkymą. Išdo reikalams tvarkyti buvo įsteigta LDK išdo komisija, kariuomenės – LDK karo komisija, kuri atliko vyriausiosios kariuomenės vadovybės funkcijas.

Per visą LDK karo komisijos veiklos laikotarpį ji buvo formuota tris kartus: 1765 – 1766, 1767 – 1775 ir 1775 – 1776 metais.

1765 m. vasario 24 d. pradėjo veikti pirma karo komisija. Ją sudarė LDK Didysis ir Lauko etmonai, du senatoriai ir penki riterių luomo atstovai¹. Karo komisija turėjo kanceliariją, kurioje reikalus tvarkė raštininkas ir regentas.

Karo komisijos, kaip ir kitos seimo komisijos, buvo renkamos dviems metams. Nuolatinė šios komisijos posėdžių vieta buvo Gardino miestas. Nutarimai buvo priimami balsų dauguma. Karo komisijos kadencijų laikotarpiu jos apsaugai buvo skiriamas specialus kariškių dalinys.

Iškart po įkūrimo Karo komisija stengėsi padidinti kariuomenės algas, siekė pagerinti karo invalidų padėtį.

Antrą kartą išrinkta komisija dirbo ilgiau, nuo 1767 iki 1775 m., kadangi tuo metu šalyje vyko pilietinis karas ir nebuvo galimybės šaukti seimus. Posėdžiai ne visada įvykdavo, nes ne visada susirinkdavo visi komisijos nariai. Karo komisija siekė pagerinti mokesčių surinkimo sistemą, sustiprinti karo drausmę.

Trečioji komisija veikė labai trumpai, nuo 1775 iki 1776 m. Nors ji aktyviai ėmėsi kariuomenės stiprinimo darbo, tačiau nesugebėjo atlikti Lietuvos kariuomenės vadovybės funkcijų ir 1776 m. kov mėn. buvo panaikinta.

Tais pačiais metais buvo įsteigta Nuolatinė taryba, kuri tapo vyriausiąja Žečpospolitos vykdomąja valdžia; jai vadovavo pats valdovas. Ji turėjo 5 departamentus: karo, išdo, užsienio reikalų, policijos ir teisėtvarkos. Karo departamentas perėmė visas Karo komisijos funkcijas (žr. fondą Nr. 5).

1788 m. spalio 8 d. savo veiklą pradėjo Ketverių metų Žečpospolitos seimas, kuris ėmėsi radikalių reformų, siekdamas pertvarkyti valstybę, sustiprinti jos padėtį.

1788 m. gruodžio mėn. buvo panaikintas Nuolatinės tarybos karo departamentas ir sudaryta bendra Abiejų tautų Karo komisija, kuri turėjo daug įtakos Lenkijos ir LDK kariuomenių pertvarkymui (žr. fondą Nr. 4).

Pirmasis jos posėdis įvyko 1788 m. gruodžio 21 d². Karo komisija siekė padidinti Lenkijos ir LDK kariuomenę ir aprūpinti ją finansiskai.

1792 m. karas su Rusija Lenkijos ir LDK kariuomenėms nebuvo sėkmingas. Po šio karo Lenkijos ir LDK kariuomenės buvo priverstos prisijungti prie Targovicos konfederacijos.

1792 m. rugpjūčio 20 d. buvo paleista Abiejų tautų Karo komisija; ji pradėjo darbą tik po aštuonių mėnesių; dokumentuose vėl buvo pradėta vadintis LDK Karo komisija. Paskutiniaisiais metais jai vadovavo Didysis etmonas Šimonas Korvin-Kosakovskis. 1794 m. Karo komisija baigė savo veiklą.

Per savo veiklos laikotarpį Karo komisija rūpinosi karine drausme, mokesčių paskirstymu, išsiskolinimų karininkams grąžinimu, kariškių našlių pašalpų išmokėjimu. Ji taip pat skirdavo kariškius muitinių ir vežamų pinigų apsaugai, suteikdavo karinę pagalbą, vykdant teismo nuosprendžius, ieškant nusikaltėlių; jos kompetencijai priklausė valstybės sienų apsauga ir stiprinimas.

¹ Volumina legum, T. VII, l. 170.

² Volumina legum. Kraków, T. IX, p. 62.

Karo komisija nagrinėjo bylas dėl kariuomenės reikalams renkamų mokesčių nepriemokų, kontroliavo dalinių apskaitą, tyrė įvairias skriaudas, kariškių padarytas civiliams, nepaklusnumo įsakams atvejus ir kt.

LDK Karo komisijos bylas pagal archyvo fondų sąrašą priklauso fondui Nr. 25. Fonde trys apyrašai, kuriuose yra 113 bylų, apimančių 1654 – 1795 m. laikotarpį.

Pirmame apyraše bylos surašytos pagal N. Gorbačevskio ir I. Sprogio katalogus. Pagal juos fondas "LDK Karo komisija" 1654 – 1795 m. turi 78 bylas. Aprašant bylas, buvo pastebėta, kad I. Sprogio kataloge nurodytos datos neatitinka datų bylose bei trumpos antraštės neatitinka bylų turinio.

Bylų dokumentų datos rodo, kad N. Gorbačevskis ir I. Sprogis į fondą įrašė Iždo Tribunolo, kuris veikė iki 1764 m., bylas, taip pat Iždo komisijos, įkurtos vienu metu su Karo komisija, kuri veikė nuo 1764 m., bylas. Kadangi šių įstaigų veikla buvo glaudžiai susijusi su LDK kariuomene, mes šių bylų nepriskiriame nefondinėms. Byla Nr. 6 (Spr. Nr. 4124, Gorb. Nr. 2765) priklauso LDK Vyriausiajam Tribunalui.

Aprašant LDK Karo komisijos fondą, buvo tikrinamas bylų kiekis ir fizinė būklė, dokumentų fondinė priklausomybė bei chronologinės ribos.

Sudarėme antraštes lietuvių ir rusų kalbomis, kartu atlikome naują bylų šifravimą, palikdami šalia N. Gorbačevskio ir I. Sprogio katalogų numerius.

Pagal turinį pirmajame apyraše įrašytos bylos apie kariuomenės sudėties ir dalių surašymus, pareigybių suteikimą karininkams, kariuomenės skaičiaus mažinimą, valstybinės sienos su Rusija ir Prūsija stiprinimą, LDK artilerijos pajamų ir išlaidų rejestrai, kariuomenės išlaikymui skirtos asignacijos, gautų pinigų kvitai, dūmų surašymai, algos išmokėjimo žiniaraščiai ir kt.

1985 m. Lietuvos centriniam valstybiniame istorijos archyve buvo atliktas fondo Nr. 25 "LDK Karo komisija" patikrinimas ir paieška (1985 04 12 pažyma). Paaiškėjo, kad pagal I. Sprogio katalogą fonde trūksta 17 bylų. Nėra šių bylų: Nr. 4105, 4108 – 4110, 4112, 4113, 4115 – 4119, 4121 – 4123, 4147, 4166, 4175. Jos buvo išbrauktos iš archyvo apskaitos, kaip nerastos paieškos metu. Baigiant bylų aprašymą, nustatyta, kad pagal I. Sprogio katalogą fonde trūksta dar vienos bylos Nr. 4104. Iš viso yra 64 byla.

Fondo Nr. 25 antrajame apyraše yra 31 byla. Bylų chronologinės ribos 1701 – 1794 m. Jos aprašytos archyvo darbuotojų; tai daugiausia asignacijos kariuomenės išlaikymui, pakvitavimai dėl gautų pinigų, kariuomenės sudėties surašymai. Atsižvelgdami į bylų chronologines ribas, galime teigti, kad į apyrašą taip pat įrašyti Iždo Tribunolo dokumentai.

Trečias apyrašas sudarytas iš N. Gorbačevskio papildomo katalogo. Jame yra 20 bylų, kurių chronologinės ribos 1764 – 1784 m. ir viena Iždo Tribunolo byla Nr. 18581, kurios chronologinės ribos 1717 – 1731 m. Šio apyrašo bylos labai informatyvios.

Iš šio apyrašo Karo komisijos aktų knygų, posėdžių ir pavidimų protokolų išryškėja visa Karo komisijos veikla, jos įsteigimas, sudėtis, priimti nutarimai. Šiame apyraše yra ir kariuomenės surašymai, pajamų ir išlaidų žiniaraščiai.

Kadangi pagal savo turinį trečiojo apyrašo bylos yra tokio pat pobūdžio kaip ir bylos pirmajame apyraše, mes nutarėme jas įrašyti į pirmąjį apyrašą, o trečiąjį apyrašą panaikinti.

Fondo Nr. 25 bylos surašytos lenkų kalba, keletas dokumentų yra lotynų kalba. Beveik visos bylos geros būklės, įrištos. Pirmam apyrašui sudaryta trumpa geografinių pavadinimų (vietovardžių) rodyklė. Joje pateikiami tik tie vietovardžiai, kurie yra bylų antraštėse. Dabartinėje Lietuvos teritorijoje esančių vietovių pavadinimai rašomi taip, kaip nustatyta oficialiuose dokumentuose.

Už Lietuvos Respublikos ribų esančių vietovių pavadinimai dažniausiai parašyti nekeičiant žodžių šaknų, o tik pridėdant lietuviškas galūnes.

Vietovardžių rodyklėje šalia lietuviškų pavadinimų pateikiami pavadinimai originalo (lenkų) kalba.

Antrame darbo etape planuojame sudaryti vietovardžių, asmenvardžių ir tematinės-dalykinės rodykles.

NEFONDINIŲ BYLŲ SARAŠAS

Bylos Nr.	Spr. Nr.	Gorb. Nr.	Fondo pavadinimas ir numeris	Bylos antraštė
6	4124	2765	LDK vyriausiasis tribunolas (fondas Nr. 8).	1. Karinių reikalų bylų rejstras (Regestr spraw militarium). 2. Pasipriešinimo bylų rejstras (Regestr sprzeciwięstwa).

LITERATŪRA

1. Lietuvos centrinio valstybinio istorijos archyvo fondų žinynas / red. D. Butėnas – Vilnius, 1990, p. 25.
2. Butėnas D. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinių ir visuomeninių institucijų istorijos bruožai XIII – XVIII a. – Vilnius, 1997.
3. Daujotas J. LDK (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės) kariuomenė XVIII a. // Karo archyvas Nr. XIV, Vilnius, 1997, p. 5 – 25.
4. Rakutis V. “ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karo komisija” // Karo archyvas Nr. XV, Vilnius, 1998, p. 60 – 89.
5. Горбачевский Н. Каталог древним актовым книгам губерний Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской – Вильна, 1872, p. XV.